manas
Studies into Asia and Africa

Електронно списание на Центъра за източни езици и култури
Софийски университет „Св. Климент Охридски"

манас 4 (2018), 1, 15 – 41
Публикувано в 06.12.2018 https://www.manas.bg/bg/2018-vol4-1/dyulgerov **ISSN: 2367-6256**

Дюлгеров, Иван. Относно транскрибирането на арабски собствени имена. – Във: *Манас: Българска транскрипция на антропоними и топоними от азиатски и африкански езици*, Том 4, 1, 2018.

Относно транскрибирането на арабски собствени имена

Иван Дюлгеров

Резюме

Това изследване е посветено на начините, по които арабските собствени имена може да бъдат записвани и произнасяни със средствата на българския език. За тази цел, като се опира на предшестващи анализи в тази сфера, то проследява възможните взаимодействия между двете езикови системи и аргументира наличието на различни по степен фонологични, фонетични, морфонологични и морфо-синтактични съответствия в опит да формулира практични и приложими решения. Отчетен е и фактът, че обикновено арабските собствени имена навлизат в българския език с посредничеството на западни транскрипции. Направен е и опит за осмислянето на основни принципи на транскрибиране.

Ключови думи: транскрипция, арабски, български, собствени имена, фонетичен, фонологичен, принципи на транскрибиране, междусистемни отношения.

Увод

Днес, в епохата на ясно долавяни трансгранични активности, на всепоглъщаща глобализация и на глобализиращи съзнанието ни условия и събития, арабските собствени имена придобиват все по-прогресираща актуалност. Срещаме ги много често както в публичната сфера, така и в междуличностното ни общуване, поради което изпитваме и нужда по адекватен начин да ги българизираме. Но всъщност такива имена отдавна са се превърнали в неизменна част от езика ни. Арабски по произход са имената на много от сънародниците ни с ислямска идентичност: *Мохамед*, *Ахмед*, *Сюлейман*, *Хюсеин*, *Джевдет*, *Хасан*, *Халил*, *Вежди*, *Зеки*, *Сабри* и др. През последните 20 – 30 години обаче посредством преводите на ислямска литература започнаха да се появяват и по-„арабизирани" варианти на същите тези имена. Понякога вместо *Мохамед* срещаме *Мухаммед* (или *Мухаммад*), вместо *Ахмед* – *Ахмад*, вместо *Сюлейман* – *Сулайман* [1], а вместо *Хюсеин* – *Хусайн* [2]. Едновременно с това в общественото ни пространство се появяват и имена като *Хусейн* (а не *Хюсеин* или *Хусайн*) и *Джаудат* (в противовес на *Джевдет*) – имена, носителите на които са по правило араби.

Ако все пак не изглежда безперспективно да се защитава тезата, че от посочените антропоними *Хюсеин* е пример за османотурско име, *Хусайн* – за ислямско, а *Хусейн* – за арабско, то в други случаи подобна аргументация определено няма да е възможна. Достатъчно доказателство в тази насока биха били имената на двама от съвременните арабски лидери. Фамилното име на палестинския президент *Махмуд Аббас* у нас по-често е изписвано като *Абас*, до като в англоезични текстове разминаването е свързано с личното му име, което ту се пише като *Mahmoud*, ту като *Mahmud*. Още по-голямо е разнообразието, наблюдавано при транскрибиране имената на тунизийския президент *Ал-Баджи Каид Ас-Сибси*. В българските медии фамилното му име е било изписвано по два начина – като *ес-Сибси* или *ес Сибси*. На запад обаче вариативността засяга още личното и бащиното му име. Защото освен като *al-Sibsi*, *elSebsi* или *Al-Sebsi*, на английски той е наричан *BejiCaid* или *Al-BajiQa'ed*. Видно е, че се касае за различни интерпретации, на каквито всеки би трябвало да има право, стига едно и също лице да не се оказва назоваване с на практика различни имена. По тази причина у нас вече са били правени научно обосновани препоръки, отнасящи се до правописа и правоговора на арабските имена.

В своя статия, посветена точно на тези имена, покойният български тюрколог и османист проф. Борис Недков поставя проблема за изписването и произнасянето им в контекста на регионалните различия, характерни за съвременния арабски език[3]. Недков приема, че се ръководи от правилото, според което „българският изговор на чужди имена се основава върху живия им съвременен изговор в чуждия език, а не върху писмената им форма в този език" (Андрейчин 1974: 9 – 10). На тази база той преди всичко се стреми да утвърждава онези варианти на изписване на арабските имена, звученето на които е реално и контекстуално обусловено (Недков 1974: 353 – 364).

За арабиста езиковед проф. Пенка Самсарева цитираното правило трябва да бъде разглеждано в условията на наблюдаваната в арабския език диглосия[4], при която книжовният език – официален, общ и сравнително монолитен за всички арабски страни – се противопоставя на многобройни паралелно функциониращи диалектни варианти, използвани в бита и ежедневието. Според Самсарева в съответствие със социалните тенденции в Арабския свят и с изискванията за политическа коректност е целесъобразно при транскрибирането в случая да се отразява книжовната норма (1983: 149).

До като Недков по-скоро не разграничава актуалните арабски имена от тези, които само по произход са арабски, то като водещ арабист Самсарева демонстрира много ясна визия за техния синхронен арабски характер – визия, която сякаш съответства на трудно достижим критерий за книжовност.

Различията в изходните им позиции закономерно са довели и до известни разногласия в отправените препоръки.

Само преди три години арабистът преводач Веселина Райжекова излиза с кратка статия, в която на свой ред също се спира на по същество най-дискутираните по темата въпроси. Без да крие несъгласието си със Самсарева, Райжекова споделя разсъжденията си за транскрибирането на определителния член, на съставните (или композитни) лични имена и на някои от реализациите на вокалните фонеми (2015: 63 – 64).

В наши дни с оглед на ситуацията в Близкия изток и на миграционните процеси, необходимостта от подновяване на разисквания по този проблем изглежда повече от актуална. Погрешно е да смятаме, че публикуваните през последните 30 – 40 години статии по въпроса, научни трудове и художествени преводи в сферата на арабистиката и ислямознанието съставляват напълно завършена традиция, към която нищо не може да бъде добавено. От една страна е очевидно, че днес нуждата от познания и умения в областта на източните езици и култури е особено голяма. А от друга страна е ясно, че източните и в частност арабските собствени имена ни биват задавани с посредничеството на латинска транскрипция, произлизаща от Запад и/ или от Изток. Ето защо е важно да осмисляме транскрибирането на кир илица в неминуемото му съотнасяне с това на латиница. Същевременно не бива да игнорираме факта, че макар повечето ислямски имена да са от арабски произход, в действителност някои от тях са турски, други – персийски, трети – пакистански и т.н. Възможно е на практика някои от тях да съвпадат по фонетичен строеж, но истината е, че всъщност далеч не всички те функционират синхронно в пределите на арабската езикова система.

Както подчертава и Самсарева в статията си, транскрибирането е резултат от общуването между два езика – общуване, което протича не между езиковите им равнища, а между езиковите им системи като цяло (1983: 148). Затова в изложението, което следва, ще бъде направен опит да се очертаят тези междусистемни отношения – фонологични, морфонологични и морфо-синтактични – за да се аргументират чрез тях коректните, адекватните и възможни съответствия.

Междусистемни отношения

А. На **фонологично ниво** арабският книжовен език се състои от общо **31** фонеми: **26** съгласни, **2** полугласни и **3** гласни. Така е според може би най-убедителната научна интерпретация[5]. Тя разглежда трите дълги гласни, които непосредствено кореспондират със споменатите **3** гласни фонеми, като бифонемни по състав. Но доколкото при прехода към приемния език

меродавна е тясно фонетичната перспектива (тази на артикулацията и акустиката), за целите на настоящото изследване е по-удачно да се говори за общо **6** основни арабски гласни звука – **3** кратки и **3** дълги. По този начин се оказва, че броят на основните арабски звукове, които подлежат на транскрибиране, ще е не **31**, а **34**.

Коректно е да се твърди, че поради функционирането си в арабска звукова среда, в процеса на коартикулация на практика нито един арабски звук не е напълно идентичен на нито един от българските езикови звукове. Но не бива също и да се забравя, че носителите на даден език по правило не се замислят за различните фонемни варианти, които бидейки контекстуално обусловени, така или иначе се реализират в речта. На тази вече фонологична основа можем да приемем, че поне **12** от посочените **26** съгласни имат своите напълно адекватни фонетични съответствия в езика ни, за произнасянето на които никой българоезичен човек не се нуждае от нови артикулационни навици. И тези звукове са следните:

(1) /ب/ – /*b*/ – /*б*/; **(2)** /م/ – /*m*/ – /*м*/; **(3)** /ف/ – /*f*/ – /*ф*/;

(4) /ت/ – /*t*/ – /*m*/; **(5)** /د/ – /*d*/ – /*д*/; **(6)** /س/ – /*s*/ или /*ss*/ – /*c*/

(7) /ز/ – /*z*/ – /*з*/; **(8)** /ن/ – /*n*/ – /*н*/; **(9)** /ر/ – /*r*/ – /*p*/

(10) /ش/ – /*sh*/ – /*ш*/; **(11)** /ج/ – /*dj*/, /*j*/ или /*g*/ – /*дж*/; **(12)** /ك/ – /*k*/ – /*к*/

В англоезични текстове **(6)** /س/ в средисловието нерядко се транскрибира като /*ss*/, дори когато в арабския оригинал съгласната е кратка, а не удължена. Причината е, че по този начин се предотвратява интерпретирането на /*s*/ като /*z*/. Такъв е случаят напр. с *Hussam – Ху**с**ам*, *Hussein – Ху**с**ейн*, *Hassanein – Ха**с**анейн* и др. Коректната транскрипция на български не би трябвало да отразява този привиден квантитет. За целта обаче е необходимо да не се разчита само на английското изписване.

Различните транскрипции на **(11)** /ج/ се дължат най-вече на естественото вариране на тази фонема в рамките на арабския език. Много често срещан вариант на палаталната преградно-проходна съгласна /*dj*/ в социолингвистичен (диалектен) план е /*j*/, особено в Ливан и Сирия. Употребата му е толкова системна, че вероятно малцина са тези, които не приемат да ѝ се придава книжовен статут. Що се отнася до реализирането на /*dj*/ като веларната преградна /*g*/, то в Египет едва ли някой се съмнява в книжовния ѝ характер, стига тя да не се долавя при рецитирането на Корана. Сред примерите в това отношение са имена като *Ma**dj**d – Ма**дж**д* или *Majd* – Ма**ж**д, ***J** amal – **Ж** амал* или ***G** amal – **Г** амал* и др. Забелязва се, че българските транскрипции на такива имена общо взето коректно отразяват тяхната национална и/ или регионална вътрешноарабска специфика.

Извън тези две уговорки пренасянето на арабски имена, съставени от изброените по-горе **12** съгласни, в нашата езикова система има потенциала да протича безпроблемно. Понеже нищо не би трябвало да възпрепятства транскрибирането на *Baraka* като *Барака*, на *Bandar* като *Бандар*, на *Djafna* като *Джафна*, на *Djundub* като *Джундуб*, на *Zufar* като *Зуфар*, на *Sarmad* като *Сармад*, на *Shanab* като *Шанаб*, на *Faradj* като *Фарадж*, на *Karam* като *Карам* и т.н.

По-различно е отношението между латералната арабска съгласна **(13)** /ل/ – /*l*/ и българското ѝ съответствие /*л*/. До като в съвременния български език /*л*/ се реализира палатално (меко) само пред предните гласни /*и*/ и /*е*/, то в арабския реализацията ѝ е в една ил и друга степен палатална във всички възможни позиции, включително и пред съгласна или в абсолютното краесловие. Затова е много по-удачно /*la*/ и /*lu*/ на арабски да се транскрибират съответно като /*ля*/ и /*лю*/ на български[6]. напр. *Ab**la**dj* да бъде *Аб**ля**дж*, *As**la**m* – *Ас**ля**м*, *Sa**la**m* – *Са**ля**м*, *Fa**la**ki* – *Фа**ля**ки*, ***Lu** ei* – ***Лю** ей* и т.н. Би било обаче свръхкоректно и неоправдано да изписваме *Salman* като **Сальман* или *Bulbul* като **Бульбуль*, макар че именно такова е оригиналното им арабско звучене.

Останалите 13 съгласни звука нямат преки еквиваленти в езика ни. Но сред тях има и такива, които са ни сравнително познати, каквито са двете интерденталии проходни съгласни **(14)** /ث/ – /*th*/ и **(15)** /ذ/ – /*dh*/. Разликата между двете е, че /*th*/ е беззвучна, а /*dh*/ е звучният ѝ корелат. За да получим адекватна представа за тях, можем да ги сравним с подобните на тях английски звукове – /*th*/ в t*hing*, където е беззвучна, и съответно /*dh*/ в *that*, където пък е звучна.

у нас **(14)** и **(15)** се транскрибират по два алтернативни начина: /*th*/ като /*с*/ или /*т*/, а /*dh*/ – като /*з*/ или /*д*/. Важно е да се отбележи, че както /*с*/ и /*т*/, така и /*з*/ и /*д*/ са често срещани диалектни (категорично не и книжовни) реализации на съответно /*th*/ и /*dh*/. И това не е случайно, тъй като /*с*/ и /*з*/ са също проходни, макар и алвеодентални, а /*т*/ и /*д*/ са преградни, но дентални. Иначе казано, всички те са сравнително близки по място и начин на учление, поради което се оказват и вариращи в социолингвистична среда. Не мога все пак да не се съглася със Самсарева (1983: 150) и Недков (1974: 357), че е по-удачно на български /*th*/ да се транскрибира със /*с*/, а /*dh*/ – със /*з*/. Защото поради идентичния си начин на учленение и близостта на местата, на които се учленяват, /*с*/ и /*з*/ действително са по-близки до книжовните /*th*/ и /*dh*/ и по-подобни на тях.

Аналогията с транскрипциите на редица английски (не непременно по произход) имена – срв. *Thailand* – *Тайланд*, *Thames* – *Темза*, *Jonathan* – *Джонатан* и др. – със сигурност е подвеждаща. Но има и утвърд или се в езика

ни арабски по произход имена, които са свидетелства в обратната посока. Така напр. в *Осман*, *Баас* [7], *Сабит* [8] и др. /*с*/ съответства на /*th*/ в арабските им еквиваленти. Ето защо ***Th*** *ari* следва да се транскрибира като ***С*** *ари*, ***Th*** *imal* като ***С*** *имал*, *Di**th**ar* като *Ди**с**ар*, *Bu**th**eina* като *Бу**с**ейна*, ***Dh*** *imam* като ***З*** *имам* и т.н. В повечето случаи е достатъчно да се съди по наличието на /*th*/ или на /*dh*/ в латинската транскрипция.

Не би трябвало да са съвсем необичайни за нас и двете увуларни (мъжечни) проходни съгласни **(16)** /خ/ – /*kh*/ и **(17)** /غ/ – /*gh*/, разликата между които е отново свързана единствено с опозицията беззвучност: звучност. Звучната от двете, а именно **(17)** /*gh*/ може да бъде сравнявана с френската увуларна /*r*/. Както е известно, в българския език увуларната съгласна /*r*/ може да е вариант на предноезичната вибрантна /*р*/, дължащ се на ленива или на физиологично обусловена дефективна артикулация. В този смисъл, бидейки вариант на вибрантна съгласна, у нас /*r*/ също е вибрантна, което ще рече вид преградна. В интерес на истината, в арабския /*kh*/ и /*gh*/ също може да се реализират като вибранти, най-вече когато са с квантитета на удължени съгласни. Фонологичната им стойност обаче, т.е. начинът, по който биват мислени, не може да включва вибрантността като техен дистинктивен признак. В противен случай разликата между **(17)** /*gh*/ и **(9)** /*r*/ в арабския ще е точно толкова незначителна по отношение на смислоразличаването, колкото е незначителна тя и между предноезичната и увуларната /*р*/ в българския. А това съвсем не отговаря на действителността, защото арабските /*gh*/ и /*r*/ са две различни фонеми.

Ала макар и проходна – а и много близка както до френската, така и до немската увуларна /*r*/ – на практика в западната транскрипция тя най-често се среща именно като /*gh*/: срв. *Ba**gh**dad – Ба**г**дад*, *Al- **Gh** ardaqa – Ал-**Г**ардака* [9], *A**gh**adir – А**г**адир* [10] и др. Както се вижда и от примерите, в нашия език /*gh*/ не без основание е намерила съответствие във веларната преградна /*г*/[11] – тя все пак е много близка до нея по мястото си на учленение. Що се отнася до беззвучната /*kh*/, то поради близостта си по място и начин на учленение тя безспорно е най-близка и по звуково впечатление до веларното проходно /*x*/. Не е случайно, че когато носител на арабския език заговори на български, той най-често произнася /*x*/ точно като родната си /*kh*/.

Ето защо за да останем верни на традицията и да транскрибираме адекватно, изглежда достатъчно да съблюдаваме съответствието между /*gh*/ и /*г*/, и /*kh*/ и /*x*/. напр. *Ad**gh**am – Ад**г**ам*, *Ar**gh**ad – Ар**г**ад*, *A**gh**lab – А**г**ляб*, *Da**gh**fal – Да**г**фал*, *Ra**gh**dan – Ра**г**дан*, *Za**gh**lul* (или *Za**gh**loul*) – *За**г**люл*, ***Gh*** *ulam – Гулям*, ***Kh*** *uzeyma – **Х** узейма*, ***Kh*** *ashaba – **Х** ашаба*, ***Kh*** *alaf – **Х** аляф*, ***Kh*** *uri – **Х** ури* и др.

Следващите две арабски съгласни също имат свои подобия, но не и в рамките на българския език. Това са ларингалните (гръкляновите) **(18)** /ه/ – /*h*/ и **(19)** /ء/ – /'/. Първата от тях е беззвучна проходна съгласна, която се учленява като дълбоко придихание, при което издишната въздушна струя се допира осезаемо само до стените на гръкляна. Тя е сродна на т.нар. *Hauchlaut* в немския, където се среща в началословието, в думи като *Hand* „ръка“, *haben* „имам“ и др. Втората от тях, **(19)** /ء/ – за която за пръв път в това изложение се налага да използвам знак от утвърдената научна транскрипция под формата на апостроф – е известна в западното езикознание под термина *glottalstop*, а на арабски език – като *хамза*. При учленяването ѝ гласилките образуват плътна преграда (подобна на прилепналите устни при артикулацията на /*п*/ и /*б*/), която под напора на издишната въздушна струя еднократно се разпада, за да се предизвика лек гърлен пукот. Последният е звучен или беззвучен в зависимост от непосредствения фонетичен контекст.

За транскрибирането на **(18)** /*h*/ на български можем да използваме компенсаторно единствено веларната проходна /*x*/. Тази арабска съгласна се среща във всяка една позиция в словоформата, но при собствените имена се появява най-често в началото или в средата на думата. Срв. ***H*** *utaf* – ***X*** *утаф*, ***H*** *arim* – ***X*** *арим*, *Miz**h**ar* – *Миз**х**ар*, *Musta**h**am* – *Мустах**а**м*, *Ma**h**di* – *Ма**х**ди*, *Na**h**lan* – *На**х**лян* и др. За съжаление, фонологичната разлика между /*kh*/ и /*h*/ – каквато съществува напр. между *Zakhir* и *Zahir* – не може да бъде отразена на български, понеже и в двата случая сме принудени да използваме *Захир*.

По отношение на **(19)** /ء/, която не е органична част от повечето западни езикови системи, в тамошната практика на транскрибиране е възприето правилото тя да не се отразява при изписването на арабски имена. Същото правило се прилага и у нас. Затова апострофът както в латинската, така и в българската практическа транскрипция на имената обикновено просто се изпуска: *'Amad – Amad – Амад*; *'Anas – Anas – Анас*; *'Akmal – Akmal – Акмал*; *Mu'min – Mumin – Мумин* [12]; *Sa'ib – Saib – Саиб*; *Sa'ir –Sair – Саир*; *Sa'is – Sais – Саис* и др. Бих искал да отбележа, че ако в западната транскрипция първата сричка на името завършва на /*a*/, а втората започва с /*i*/ или /*e*/, е много вероятно в оригиналната арабска словоформа те да са разделени от *хамза* /ء/.

За разлика от всички описани до тук звукове, за останалите **7** арабски съгласни наистина отсъстват преки аналози, при това далеч не само в нашия език. Сред немските арабисти и семитолози се е формирало становище, според което всички тези звукове са „пресирани“[13] и именно с „пресираната“ си артикулация образуват привативни опозиции с други седем от вече

разгледаните арабски съгласни. Посочени тук както с арабските си графеми, така и със съответната научна транскрипция, пресираните звукове са:

(20) /ط/ –/*ṭ*/; **(21)** /ض/ – /*ḍ*/; **(22)** /ص/ – /*ṣ*/; **(23)** /ظ/ – /*ẓ*/;

(24) /ق/ – /*ḳ*/; **(25)** /ع/ – /‘/ и **(26)** /ح/ – /*ḥ*/

А опозициите, които те образуват, са както следва:

(20) /*ṭ*/ с **(4)** /*t*/ **(21)** /*ḍ*/ с **(5)** /*d*/ **(22)** /*ṣ*/ с **(6)** /*s*/ **(23)** /*ẓ*/ с **(7)** /*z*/[14]

(24) /*ḳ*/ с **(12)** /*k*/ **(25)** /‘/ с **(19)** /’/ **(26)** /*ḥ*/ с **(18)** /*h*/

Разликата между всяка пресирана съгласна и нейния непресиран корелат се състои основно в това, че при учленяването на пресираната, фаринксът (глътката) е стегнат, а при непресираната е отпуснат; както и че при първата езикът се движи назад и нагоре, а при втората се движи напред, ако е ангажиран. Ето защо, за да се получи напр. /*ṭ*/ от /*t*/, е нужно преди всичко да се осъществ и т.нар. фарингализация, която се свежда до стягане на гърлото.

В съвременната арабистика /*ḥ*/ и /‘/ най-често биват дефинирани като фарингални проходни съгласни (Самсарева 1983: 151). Но Хартмут Кестнер много убедително доказва, че фаринксът, макар и осезателно активен при артикулацията на пресиране, не може да бъде приеман за място на основно учленение. като се опира на наблюденията на древния арабски учен Ал-Халил Бин Ахмед Ал-Фарахийди (поч. 789 г.) и на актуалните реализации на /*ḥ*/ и /‘/, той стига до извода, че подобно на /*h*/ и /’/, те също се учленяват в ларинкса. Разсъжденията му внушават представата, че /*ḥ*/ е проходна и е пресираният корелат на /*h*/, а /‘/ е преградна и се отличава от /’/ само по пресираната си артикулация (Кестнер 1981: 46 – 58).

В процеса на коартикулация пресираните съгласни оказват силно асимилативно въздействие както върху гласните, така и върху другите съгласни. Затова реалното ниво на „пресираност“ в арабската дума е доста по-голямо от относително малкия им дял. Личното ми мнение обаче е, че в транскрипцията не бива да се търсят възможности за отразяване на това въздействие, въпреки че по отношение на гласните то може да бъде маркирано. Мотивите ми се свеждат до това, че водеща в случая трябва да е българската, а не арабската езикова реалност. А и вярвам, че експертните ни препоръки трябва да улесняват призваните да транскрибират журналисти, редактори и др., а не прекомерно да ги затрудняват.

Съществуват все пак някои особености, свързани с тези съгласни, и на тях е нужно да се обърне внимание. В социолингвистична и/ или регионална среда (Ирак) /*ḍ*/ нерядко се реализира като /*ẓ*/. Това е свързано и с диахронните промени в арабската фонологична система. у нас изписването и изговарянето на името *Рамазан* се дължи на османотурско влияние. Но иначе към днешна

дата арабското собствено име *Ramaḍān* следва да се транскрибира и произнася като *Ramadan – Рамадан*.

При транскрибирането на арабски имена на запад **(24)** /ḳ/ неизменно се предава с графичния знак *q* – срв. ***Ḳ*** *āsim* – ***Q*** *āsim* – ***K*** *асим*; ***Ḳ*** *atāda* – ***Q*** *atada* – ***K*** *амада*; ***Ḳ*** *utham* – ***Q*** *utham* – ***K*** *усам* и др. Но трябва да се отчита и фактът, че в диалектна и/ или регионална среда /ḳ/ може да се реализира, при това дори системно (Северен Йемен), като звучна съгласна, т.е. като /*g*/. Ярък пример за такава реализация е фамилното име на бившия тунизийски президент *Bourguiba – Бургиба*, което в етимологичен план може да бъде реконструирано до **AbuRaqiba*.

Преградната ларингална и пресирана съгласна **(25)** /ʻ/, подобно на непресирания си корелат **(19)** /ʼ/, в транскрипцията обикновено бива игнорирана. Но това не се отнася до случаите, в които се намира след гласна – в средата или в края на думата – и след нея няма друга гласна. Тогава /ʻ/ компенсаторно се предава с /*a*/. напр. *Dj**a** ʻ far – Dj**aa**far –Дж**аа**фар*; *R**a** ʻ d – R**aa**d – Р**аа**д*;*S**a** ʻ d – S**aa**d – С**аа**д*; *Bār**i** ʻ – Bar**ia** – Бар**иа*** и др. Ето че и тук двугласното звукосъчетание издава наличието на „скрита“ ларингална съгласна във фонологичната структура на изходния език.

От гледна точка на физиологията и физиката останалите **8** арабски звука не са съгласни. Те се артикулират по сходен начин в огромен брой езици и затова едва ли се нуждаят от специфично описание:

(27) /و/ – /*w*/ **(28)** /ي/ – /*y*/

(29) /*i*/ **(30)** /*a*/ **(31)** /*u*/

(32) /*ī*/ **(33)** /*ā*/ **(33)** /*ū*/

Звуковете **(27)** /و/ – /*w*/ и **(28)** /ي/ – /*y*/ се изговарят досущ като гласни, но пък се държат като съгласни. По тази причина биват класифицирани или като съгласни (Недков 1974: 360), или – каквото е и личното ми предпочитание – като полугласни (Самсарева 1983: 144, 150). /و/ – /*w*/ има своето безспорно съответствие в английския език, срв. *what*, *with*, *wonder*, *power*, *below* и др. А /ي/ – /*y*/ може да се оприличи на глайда /й/ в езика ни с оглед на реализациите му в различни позиции.

У нас най-често се отстоява становището, че /*w*/:

> (…) трябва да се транскрибира само с „у“. По слухово впечатление тя стои по близо до гласната „у“, отколкото до съгласната „в“. В практиката вече се е наложила правилната транскрипция – *Уахаб*, *Уахиб*, *Ануар*, *Тауфик*, *Шауи*, *Хауи* и др. (Самсарева 1983: 150)

Проф. Самсарева е абсолютно права, че в артикулационно и акустично отношение арабската полугласна /*w*/ е извънредно близка както до

българската, така и до арабската гласна /у/. Ако полугласната не проявяваше различна дистрибуция и не изпълняваше различна съответно роля във фонологичната система, те двете щяха да са всъщност неразграничими. Но именно поради това, че в арабския /*w*/ и /*u*/ са две различни фонеми, а в българския /*у*/ не включва и не предполага /*w*/, безусловното възприемане на /*у*/ като транскрипционен еквивалент на /*w*/ може да предизвиква и някои проблеми.

Защото какво ни гарантира, че българоезичният читател, който не е арабист, ще предпочете да разчете *Ануар* като *Ан-уар*, а не като *А-ну-ар* ?! Казано иначе, как можем да сме сигурни, че естественият му избор ще е *An**w**ar* вместо *An**u**ar* при условие, че /*w*/ не е част от езика ни нито като отделна фонема, нито като вариант на /*у*/ или на друга фонема?! Ако все пак можем да приемем, че личното име *Ануар* в случая е (или е било) разпознаваемо, то какво да кажем за десетките и стотици арабски имена, които тепърва ще навлизат в социално-езиковото ни пространство?! По какъв начин бихме могли да обезпечим интерпретирането на *Ar**w**ah* като *Ар-**у**ах*, на *Nad**w**a* като *Над-**у**а*, да не говорим за транскрибирането на ***W** udjud* ****У** уджуд*, *Hu**w**eida* **Хуу**ейда*, *Da**w**ud* **Дауд* и др.?

Можем да търсим решение за всяко име поотделно. или да се съсредоточим върху дистрибутивните закономерности в арабската фонология. В съгласие с тях /*au*/ напр. е невъзможно звукосъчетание и следователно в арабския оригинал се касае или за /*aw*/, или за /*a'u*/. Но най-практично би било решението с някоя същинска българска съгласна, която може да изпълнява в нашия език функцията на /*w*/ в арабския. Спирайки се на /*в*/, ще бъдем в състояние да транскрибираме арабски имена напълно безпроблемно, особено когато /*w*/ не е в началословието. Срв. *Ar**w**ah – Ар**в**ах*, *Nad**w**a – Над**в**а*, ***W** udjud* – **В***уджуд*, *Hu**w**eida – Ху**в**ейда*, *Da**w**ud –Да**в**уд* и много др.

По-късното и по-балансирано становище на проф. Недков е обединимо с тази позиция. В статията си той сякаш в разрез с аргументите, които е изложил, в заключение заявява, че е редно за напред да бъде спазван „принципът“ за транскрибиране на /*w*/ с //*у*/ (1974: 359). Въпреки че още в по-ранно свое изследване убедено е препоръчвал използването на /*в*/ (1963: 140).

Доста по-различен е случаят с **(28)** /ي/ – /*у*/. Когато на арабски полугласната /*у*/ е пред гласна, в българска среда тя намира съответствието си в звукосъчетанията /*йу*/ и /*йа*/, предавани съответно чрез графемите /*ю*/ и /*я*/ (Недков 1974: 360; Самсарева 1983: 152) – срв. ***Ya** sin – **Я** син*, ***Ya** qut – **Я** кут*, ***Ya** qzan – **Я** кзан*, *Ri**ya**da – Ри**я**да*, *A**ya** – А**я***, *Ghu**yu**m – Гу**ю**м*, ***Yu** suf – **Ю** суф*, ***Yu** nus – **Ю** нус* и др. В арабския обаче, за разлика от българския, се среща и звукосъчетанието /*йи*/, напр. *Fa**yi**da*, *Maza**yi**n*, *Na**yi**fa* и др. Доколкото на това

обстоятелство, досега, струва ми се, не е било обръщано внимание, предлагам при имена като в посочените примери /*y*/ да се изпуска. С други думи: когато /*y*/ се намира пред /*i*/, в транскрипцията да се изписва само /*i*/, т.е. *Фа**и**да*, *Маза**и**н*, *На**и**фа* и т.н. – нещо, което всъщност не е неприсъщо и за разпространените на запад транскрипционни варианти, където можем да срещнем също и *Faida*, *Naifa* и др. Същото би трябвало да важи и за /*ye*/ от *Uyeyna* напр., т.е. то също да се транскрибира без предхождащата гласната полугласна /*y*/, сиреч като *Уейна*.

Както е известно, в езикани съгласната пред /*я*/ е неизменно палатализирана: казваме *яд*/*йад*/, но *дял*/*д'ал*/; *явен*/*йавен*/, но *вял*/*в'ал*/;*ярък*/*йарък*/, но *ряна*/*р'ана*/. До като при това положение в арабския съгласната пред /*ya*/ не е палатизирана (или ако е, причината е коренно различна). Изглежда, че според Самсарева (1983: 152) в такива случаи е редно при транскрипцията непалаталният характер на гласната да се запазва, като между нея и /*я*/ се вмъкне /*и*/, напр. *Yaḥyā – Yahya*, но *Яхия* [15]. И наистина, арабското и коранично име на Св. Йоан Кръстител, *Yahya*, се среща у нас транскрибирано или като *Яхия*, или като *Яхя*. Да не говорим за името на Дева Мария, *Maryam*, което на български постоянно се изписва като *Мариам* – транскрипция, наложила се вероятно под влияние на западното *Mariam*. Едновременно с това обаче *Nādyā* трайно (макар и заради случайно съвпадение) се предава като *Надя*, а йеменският топоним *Abyan* се появява сякаш по-често като *Абян*, отколкото като *Абиян*.

Смятам, че да се направи компромис с палатализацията, е все пак допустимо. Не би било нито неразумно, нито некоректно да транскрибираме по този начин твърде рядко срещани арабски имена от рода на *Ab**ya**d – Аб**я**д*, *Ul**ya** – Ул**я*** и няко и др. Това би ни дало възможност да формулираме ясна и недвусмислена препоръка, според която /*ya*/ следва да се транскрибира като /*я*/ независимо дали се намира преди или след съгласна.

Що се отнася до /*y*/, когато е след гласна и е в самия край на сричката (а не в началото ѝ, както бе напр. при*Ri**ya**da – Ри**я**да*, *A**ya** – А**я*** или *Ghu**yu**m – Гу**ю**м*), то този въпрос е пряко свързан с комбинаторните варианти на гласните, поради което тепърва ще бъде разискван. Тук е достатъчно единствено да се посочи, че в такава позиция /*y*/ неизменно се предава с /*й*/, срв. *Ze**y**nab – Зе**й**наб*, *He**y**tham – Хе**й**сам*, *Uze**y**na – Узе**й**на*, *Use**y**ma – Усе**й**ма* и др.

Останалите **6**арабски звука – от **(29)** до **(34)** – са същински гласни, не само в артикулационно и акустично, но и във функционално отношение. Несъмнено е, че трите кратки гласни – **(29)** /*i*/, **(30)** /*a*/ и **(31)** /*u*/ – имат своите естествени съответствия в лицето на /*u*/, /*a*/ и /*y*/ в езика ни. Няма нищо неочаквано в

прехода от ***I*** *krima* към ***И*** *крима*, ***A*** *yman* към ***A*** *йман*, ***U*** *sama* към ***У*** *сама* и т.н. Наред с това обаче е общоизвестно, че най-спорните в транскрибирането случаи са тези, които произтичат от използването на едни ил и други гласни звукове. Защото ***U*** *sama* се изписва и като ***O*** *sama*, ***A*** *shraf* и като ***E*** *shraf*, *Hak**i**m* и като *Hak**e**m*, *Hudh**a**ifa* и като *Hudh**e**ifa* – безбройни са примерите, които може да бъдат посочени. И ако за арабоезичния човек /*u*/ и /*o*/, /*a*/ и /*e*/, и /*i*/ и /*e*/ са по някакъв начин два различни варианта на един и същи звук, то за нас това са различни фонеми, понеже основно чрез тях разграничаваме *р**у**са* от *р**о**са*, *з**а**ла* от *з**е**ле*, *б**и**ра* от *б**е**ра* и т.н.

По отношение на дългите арабски гласни – **(32)** /*ī*/, **(33)** /*ā*/ и **(33)** /*ū*/ – не съм склонен да защитавам становище, принципно различно от тези на Недков (1974: 355) и на Самсарева (1983: 152). Ако се абстрахираме от българското звукосъчетание /*ий*/, ще осъзнаем, че действително не разполагаме с фонетични (да не говорим за фонологични) възможности за транскрибиране на дълги гласни. Примери като *Кар**аа**нгов*, *Дери**бее**в* или като чуждицата *М**аа**стрихт* са показателни за различен вокален характер, при който два идентични гласни звука се реализират последователно в рамките на думата, бидейки ядра на различни срички. За разлика от тях /*ī*/, /*ā*/ и /*ū*/ в арабския са, от една страна, във фонетично отношение просто по-дълги от кратките гласни, а от друга страна, те винаги принадлежат към една и съща сричка, срв. *Khā -lid*, *Dā -wūd*, *Sa -līm* и др.

Тези аргументи са неприложими спрямо /*ий*/ в българския, което е близко до арабското /*ī*/ = /*iy*/. Последното обаче принадлежи към сфера, в която фонологичното си прокарва път или кореспондира с морфологичното – сфера, в която си струва да поставим за разглеждане и гласните, за да получим по-голяма яснота относно вариантите, в които те се реализират.

Б. Морфонологичният аспект ни задължава да се вгледаме в звукосъчетаването в арабския и да преценим възможностите на езика ни за отразяването му. Важно е веднага да се подчертае, че арабската дума и/ или сричка никога не започва с гласна. Затова когато в транскрипцията началото е вокално, това със сигурност се дължи на игнорирана /’/ или /‘/. напр. *’Arḥam – Arham – Архам*, *’Arshad – Arshad – Аршад*, *‘Arafāt – Arafat – Арафат*, *‘Uryā* n *– Uryan – Урян*, *‘Irfān – Irfan – Ирфан* и др.

За арабския книжовен език (особено в неговия класически вариант) е принципно недопустимо струпването на съгласни – идентични или различни – както в началото, така и в края на сричката/думата. Това е много съществена характеристика на арабския език като цяло, възприеман не само в неговия образцов, „полуизкуствен“ и трудно постижим книжовен вид. Изключенията от нея наистина са малко, стига да са достатъчно коректно интерпретирани.

Такова е напр. северноафриканското име *Brahim – Брахим*, което е регионален и (вярвам) към днешна дата равностоен по степен на книжовност вариант на източноарабското *Ибрахим*. Трябва да се отчита и фактът, че в съвременен синхронен план арабските имена най-често се реализират в по-кратки, аналитични (без падежни окончания) варианти, в каквито иначе би следвало да се изговарят, когато са в паузална, неконтекстуална форма. Така, бидейки в такава форма, те понякога се оказват в позиция, подтикваща ни да ги изговаряме с дълга (удвоена) крайна съгласна – срв. *Ḥurrun* (в контекст. форма, им. пад., неопр. състояние) и *Ḥurr* (в паузална форма). В практиката обаче те по-скоро са със силно редуцирана дължина на съгласната (Кестнер 1981: 107). Не е изключено в западни транскрипции да ги откриваме изписани като *Hurr*, *Durr* или *Dharr*, но като изхождаме от арабската и най-вече от българската фонетична и фонологична реалност, можем уверено да ги транскрибираме като *Хур*,*Дур* и съответно като *Зар*[16] . Бих добавил също, че ако в началословието – макар и рядко – е реалистично да наблюдаваме струпването на две неидентични съгласни (*Брахим*), а за краесловието е възможно да се разисква струпването на две идентични съгласни (*Хур*,*Дур* и др.), то за началословието е немислимо да говорим за наличието на две идентични последователни съгласни[17]. Вместо с две идентични съгласни в паузална форма, някои арабски имена може да се окажат и с две различни такива в краесловието си. Тогава обаче никоя от тях не се редуцира, а всяка трябва някак си да бъде произнесена[18]. За транскрибирането на такива имена е важно да се съобразяваме с фонотактиката на приемния език. За съжаление, правилото, което у нас се прилага съзнателно, е да се транслитерират транскрибираните на западен език варианти, без да се отчитат българските фонологични закономерности.

В някои случаи тази практика не води до некоректни резултати. Приемливо ще е напр. да се транскрибира *Hind – Хинд*, *Harb – Харб*, *Hafs – Хафс*, *Surd – Сурд*, *Madjd – Маджд* и др. Защото при всички тези имена първата от двете крайни съгласни е или по-сонорна от втората (*Хи**нд*** и *Ха**рб***), или същата като нея по сонорност (останалите). Ала ако прибегнем до други примери: като *Badr – Бадр*, *Bakr – Бакр*, *Nasr – Наср*, *Fadl – Фадл* или *Djabr – Джабр*, тогава вече некоректността ще бъде налице, понеже:

> Характерна особеност на българския език е, че думата не може да завърши с такава сричкова структура, с каквато е възможно да започва. В начални и средищни срички се срещат съчетания, които не се допускат в крайна затворена сричка: *слава*, но *мисъл*; *траен*, *тропа*, но *театър*; *млада*, но *Кремъл*; *трън*, но *вятър*. Тази закономерност може да бъде формулирана по следния начин:

крайна сонорна съгласна не може да бъде отделена от ядрото на сричката от звук с по-ниска звучност – шумова съгласна. (Тилков, Бояджиев 1990: 143)

Ето защо в издание на Института за български език при БАН се казва, че „пред краесловни *р* и *л*, намиращи се след съгласна, в български се пише ъ “ (Станков 2002: 45), напр. *Пьотър*, *Сартър*, *Нюкасъл* и др. Напълно идентични са случаите с арабските имена *Ba**dr***, *Ba**kr**, *Na**sr***, *Fa**dl***, *Dja**br***, които следователно също трябва да се транскрибират като *Ба**дър***, *Ба**кър***, *На**сър*** [19], *Джа**бър*** [20], ***Фадъл*** [21] – практика, която всъщност не ни е и чужда[22]. Последното важи и за ***Ibn***, което следва да се предава като ***Ибън***, тъй като и /*н*/ е сонорна. Такава е и /*м*/, която се появява в краесловието на всички чуждици на /*изъм*/ – *механизъм*, *социализъм*, *популизъм* и много др. Английските и руските еквиваленти на всички тези думи се изписват без /ъ/ между /*з*/ и /*м*/, и се изговарят със свръхкратката *шева* помежду им. На български обаче се изписват с /ъ/ и нарушаването на това правило е безусловна правописна грешка.

За арабската дума е нормално да се появяват в средисловието ѝ две последователни съгласни, които винаги са на сричкова граница[23]. А в случай, че са идентични, границата е и морфемна[24]. у нас по принцип е прието двойните съгласни да се транскрибират с една съгласна (Самсарева 1983: 151) – нещо, което често се аргументира с обяснението, че езикът ни „трудно понася двойните съгласни и е с тенденция да ги избягва“ (Недков 1974: 361). Необходимо е обаче да се подчертае, че за разлика от положението в някои европейки езици, срв. *No**tt**ingham – Но**т**ингам*, *Mu**rr**ay – Мъ**р**и*, *Phili**pp**e – Ф или**п***, *Herma**nn** – Херма**н***[25], квантитетът на средисловните съгласни в арабския винаги е функционален. Ето защо към отразяващите реален квантитет и транскрибирани на български език собствени имена като *Ма**кк**инли* (англ.), *Нор**дд**орф* (нем.), *Неб**етт**епе* (тур.) [26] и др. трябва да добавим и арабски имена като *Ва**nn**а – Ба**нн**а*, *Ra**mm**ah – Ра**мм**ах*, *Sa**mm**ak – Са**мм**ак* и т.н.

Вярно е, че понякога отразяването на квантитета на арабските съгласни изглежда като ненужно ус илие[27]. Затова едва ли е целесъобразно да се ревизира изписването на придобили гражданственост антропоними като *А**м**ан*[28] вместо *А**мм**ан*, *Ка**д**афи*[29] вместо *Ал-Ка**зз**афи* (*Al-Qa**dhdh**afi*), или *Ал-Мутауа**к**ил* [30] вместо *Ал-Мутава**кк**ил* (*Al-Mutawa**kk**il*) ?! От друга страна обаче, освен че проявата на квантитет при съгласните не е нетипична за езика ни – срв. *по**дд**ържам*, *непреме**нн**о*, *раз**з**еленявам се* и др. – предаването на арабски квантитет в българска транскрипция е адекватен начин за разграничаването на редица имена. Срв. *Ha**m**ad – Ха**м**ад* от *Ha**mm**ad –*

Хаммад, *Adas – Адас* от *Addas – Аддас*, *Ghanam – Ганам* от *Ghannam – Ганнам*, *Faradj – Фарадж* от *Farradj – Фаррадж*, *Karam – Карам* от *Karram – Каррам*, *Wahab – Уахаб* от *Wahhab – Уаххаб* и пр. Друг е въпросът, че мнозина от арабоезичните ни сънародници, както и от тези с ислямска идентичност също настояват удвоените съгласни да се транскрибират и на български, тъй като това очевидно създава по-реалистична представа за ситуацията в изходния език.

Това са чисто консонантните звукосъчетания, в които могат да участват арабските съгласни. Извън тях те се съчетават само с полугласни и с гласни. Поради хибридния си характер – гласни по природа и съгласни по функция – полугласните имат ограничена съчетаемост със съгласните. Последователното свързване на съгласна (C – consonant) и полугласна (S – semivowel), т.е. CS или обратното – SCевъзможно само в средисловието, където то задължително е на сричкова граница, напр. *Djalwan – Джалван*, *Djawhar – Джаухар* [31], *Khuzeyma – Хузейма*. Такова звукосъчетание е изключено в началословието, а в краесловието то обикновено е SC, където понякога Sce реализира в рамките на дълга гласна или на дифтонг:*Khald ū n* (*Khalduwn*) – *Халдун*, *Ras ū l* (*Rasuwl*) – *Расул*, *Zubeyr – Зубейр*, *Seyf – Сейф*, *Firdaws – Фирдаус* [32] и др.

Арабските съгласни „неистово“ се нуждаят от своите гласни, тъй като именно те, гласните „съумяват“ да ги представят толкова ясно и контрастно. Най-често срещаните съчетания на съгласни и на гласни (V – vowels) са или CVC като в *Bad -ran – Бадран*, *Ban -dar – Бандар*, *Quth-tham – Куссам*, или CV като в *Ba -ra -ka – Барака*, *Ki -na -na – Кинана*, *Ma -dji -da – Маджида*. Но трябва да се почертае, че гласни и съгласни в арабския съвсем не са „равнопоставени“. Понеже звукосъчетанието VCсъщо е възможно – срв. *Thaa -lab* (*Tha ‘ lab*) – *Сааляб*, *Qah-tan – Кахтан* – но само като част от сричката, в която гласната не е ядро. Акцентирам върху тази особеност, защото отношението на арабоезичния човек към гласните не съвпада с нашето отношение към тях. А когато транскрибираме, трябва да отчитаме както мястото им в арабоезична, така и това в нашата българоезична среда.

В процеса на коартикулирането им със съгласните и под тяхно въздействие гласните неминуемо претърпяват изменения. Не мога да не подкрепя проф. Недков в стремежа му коректно да отчита и тези комбинаторни промени (1974: 355 – 356). Защото за нас, от гледна точка на нашата фонологична система изобщо не е без значение дали да транскрибираме *’Usāma* като *Усама* или *Осама*, *’Aḥmad* като *Ахмед* или *Ахмад*, *Māzin* като *Мазен* или *Мазин*. За съжаление обаче на основата на скромните познания, с които разполагам, не съм в състояние да потвърдя, че повечето от примерите, които Недков е посочил, действително са изводими от

споменатите по-горе промени. Допускам, че те по-скоро отразяват формата на неарабски имена от арабски произход. Длъжен съм да призная, че предложението на проф. Самсарева да се придържаме към по-фонологични стойности на гласните (1983: 151 – 152), е във всички случаи солидно, аргументирано и приложимо.

Едновременно с това намирам, че строго научните препоръки трябва да бъдат придружени от подходяща доза практичност, благодарение на която да имат шанса да се възприемат и някак да се сработят с императива на съществуващите транскрипционни практики. Макар влиянието на арабските пресирани съгласни върху гласните да е най-значимото и най-забележимото за чужденеца, отново ще си позволя да заявя, че не бива да се правят трудно изпълними препоръки за отразяването му в транскрипция, освен в някои лесно разпознаваеми случаи. Ето защо бих казал, че що се отнася до влиянието на съгласните изобщо върху гласните в арабския език, е най-добре да се приема, че то по принцип следва да се игнорира при транскрипцията. Казано с други думи, препоръката ми е към транскрибираните на латиница арабски имена преди всичко да се подхожда с нагласата, че гласните в тях може да се предават във вида, в който са изписани – /*a*/ като /*a*/, /*e*/ като /*e*/ /, /*u*/ като /*y*/, /*o*/ като /*o*/ и т.н.

От тук нататък обаче трябва да се опитаме да дефинираме и изключенията от тази първоначална нагласа. А те са свързани най-вече със звукосъчетанията на гласни и на полугласни. В качеството си на функционални съгласни полугласните се съчетават с гласните по същия начин, по който се съчетават и съгласните. За SV вече стана дума: /*ya*/, /*yu*/, /*yi*/ и /*wa*/, /*wu*/, /*wi*/. Но съчетаването им в обратна посока, VS, е по-ограничено: възможни са /*ay*/ и /*aw*/, /*iy*/ и /*uw*/, но не и */*uy*/ и */*iw*/.

Вероятно прави впечатление, че в почти всички използвани дотук примери вместо /*ay*/ се появяваше /*ey*/ – /*ей*/. Това далеч не е случайно. Дължи се на факта, че когато /*y*/ бива предхожданаот /*a*/, тя неизменно я променя, придърпва я напред, за да се реализира като гласна, близка до българската /*e*/. Проф. Самсарева е абсолютно права, че основният вариант на /*a*/ в арабския книжовен език е „по-затворен и по-преден“ (1983: 151) от този на /*a*/ в българския. Понеже ако не беше така, нямаше да е възможно да правим разлика между *бай* и *бей*, *пай* и *пей*, или *лай* и *лей*. А тази чисто фонологична опозиция – между /*ay*/ и /*ey*/ – не съществува в арабския; там тя се проявява между позиционните варианти на /*a*/, т.е. между /*a*/ и /*e*/. Ето защо, ако транскрибираме фонологично маркираните *Layth* и *’Uways* като *Лайс* и съответно *Увайс* – както очевидно смята и Самсарева за правилно (1983: 152) – тогава всъщност конструираме фонетична реалност, която на арабски няма

свое адекватно съответствие. Последното, разбира се, не е задължително, но би следвало да е поне желателно, особено при наличието на достатъчно добър ресурс в езика ни. По тази причина предпочитам да транскрибираме тези две имена като *Лейс* и *Увейс*.

Вярно е, че ако сричката, към която /*ay*/ принадлежи, съдържа пресиранасъгласна, /*a*/ няма да премине в /*e*/. Така ще е в имена като *Quṣay* и *Qays*. Ако се съобразяваме с пресираността на /*Q*/, би трябвало да предаваме /*ay*/ като /*ай*/. Но тъй като разполагаме единствено с веларната и непресирана /*к*/, на практика ще компенсираме отсъствието на /*q*/ в езика ни чрез употребата на /*a*/ вместо /*e*/. В случая с /*q*/ това изглежда приложимо, защото самата латинска транскрипция ни го подсказва. Ала при останалите **6**пресирани съгласни – /*ṭ*/, /*ḍ*/, /*ṣ*/, /*ẓ*/, /‘/ и /*ḥ*/ – чуждата транскрипция няма да е надежден ориентир за призвания да изработи неин български вариант неарабист. Не е изключено тя все пак да се окаже коректна, поради което да е нужно само да я следваме. Но с оглед на широко разпространеното многообразие това е малко вероятна хипотеза. В действителност /*ay*/ се транскрибира още като /*ai*/, /*ey*/ или /*ei*/. Затова настоятелно предлагам не само *Hus**ey**n* да се предава като *Хус**ей**н*, или *Hudh**ey**fa* като *Хуз**ей**фа*, но и *Quṣ**ay*** като *Кус**ей*** и ***Qay**s* като ***Кей**с*, независимо от начина, по който откриваме да е било изписано /*ay*/ на латиница.

Възможно е обаче да се направи и едно изключение. Когато е в началословието, /*ay*/ рядко се явява като /*ey*/ или /*ei*/ в транскрипциите. В тази позиция то обикновено се наблюдава като /*ay*/ или /*ai*/, срв. *Aisar* (или *Aysar*), *Ayham*[33] и др. Това произтича от факта, че гласната в арабския е неспособна да е начало на сричка. Следователно в оригиналните си арабски варианти тези имена започват не с /*a*/, а с игнорирана при транскрибиране ларингална съгласна /’/ или /‘/. И двете – поради максимално дълбокото им място на учленение, както и заради пресираността на /‘/ – не позволяват реализирането на /*a*/ като /*e*/. По тази причина можем да си позволим всяко /*ai*/ или /*ay*/ в началото на думата да транскрибираме като /*ай*/. Защото е сигурно, че то се предхожда или от /’/, напр. ***’ Ay** sar – **Ai** sar – **Ай** сар*; ***’ Ay** ham – **Ay** ham – **Ай** хам*, или от /‘/, срв. ***‘ Ayy ā** d – **Ayya** d – **Айя** д* и ***‘ Ayy ā** sh – **Ayya** sh – **Айя** ш*.

Арабското звукосъчетание /*aw*/ е дифтонг, който не е присъщ за българския език. Изобщо струпването на две гласнив рамките на една сричка не е характерно за езика ни освен при имена от чужд произход като *Лаура*, *Саура*, *Паола* и др. Но именно защото двете гласни са групирани в една сричка, те по необходимост се изговарят нетипично, като образуващи дифтонг: /*ay*/, а не /*a*/-/*y*/. Поради този, струва ми се, вече изграден навик намирам за удачно в случаите, в които /*aw*/ завършва сричката и след него се

появяват съгласна и гласна, да се изписва и изговаря като /*ay*/ вместо като /*ав*/. напр. ***Aw*** *saf* – ***Ay*** *саф*, ***Aw*** *fa* – ***Ay*** *фа*, T**aw**ba – *Т**ау**ба*, *Т**aw**hid* – *Т**ау**хид* и др. Още повече, че твърде често на запад се използва и алтернативна транскрипция: както с /*aw*/, така и с /*au*/, срв. ***Aw*** *saf* – ***Au*** *saf*, ***Aw*** *fa* – ***Au*** *fa*, *T**aw**hid* – *T**au**hid* и т.н.

Гласна, която се свързва със следхождаща я съответстваща ѝ сродна полугласна – /*iy*/ или /*uw*/ – образува звукосъчетание, което е напълно равностойно на дълга гласна, т.е. на /*ī*/ или /*ū*/. По-различен е статутът на /*ā*/ в арабския[34]. И за трите дълги гласни обаче, както беше вече подчертано, у нас по правило не се предвижда транскрипционното им отразяване. Малко по-горе обаче посочих, че /*iy*/, което в чисто фонетичен план е /*ī*/, е принципно идентично на нашето /*ий*/. Затова предлагам да се използва като възможност при транскрибирането на арабски имена на български език. Така напр. поради това, че съдържат /*ī*/, имена като *'Am **ī** r*, *'An **ī** s*, ***'Ī*** *hāb*, *Djad **ī** r* и др. би могло да се изписват като *Ам**ий**р*, *Ан**ий**с*, ***Ий*** *хаб*, *Джад**ий**р*. Вярно е, че в западните транскрипции те обикновено се предават с кратка гласна, срв. *Am**i**r*, *An**i**s*, *Ih**a**b*, *Djad**i**r*. Но не са рядкост и варианти, при които вместо /*i*/ откриваме /*ee*/, напр. *Am**ee**r*, *An**ee**s*, ***Ee*** *hab*, *Djad**ee**r*. Предложението ми е преди всичко да не подминаваме с лека ръка маркираната с /*ee*/ дължина на гласната. Защото не е изключено едно и също по произход име да е приело на запад формата на две на практика различни имена. Така, като отразяваме коректно вокалния квантитет, ще предлагаме адекватен израз и на това разграничаване.

Използването на /*ий*/ би могло да ни е от полза и за отразяване на опозицията, наблюдавана при двусрични арабски имена от типа на: ***S*** *ālim*: *Salīm*, *Ḥākim*: ***Ḥ*** *akīm*, *Ḥāzim*: *Ḥazīm*, *Ḥāmid*: *Ḥamīd*, *Rāshid*: *Rashīd* и много др. Ако се съгласим със Самсарева (1983: 152), че *Sālim* трябва да се транскрибира като *Салим*, *Ḥākim* – като *Хаким* и т.н., то *Salīm* би могло да се предаде като *Салийм*, *Ḥakīm* – като *Хакийм* и т.н. По този начин опозицията между двата вида двусрични имена ще се запази и в транскрипцията им на български език – *Хазим*: *Хазийм*, *Хамид*: *Хамийд*, *Рашид*: *Рашийд*.

За съжаление, това предложение, което бях изложил устно в доклада си по време на нееднократно споменатата под линия кръгла маса и което частично подкрепя становището на проф. Самсарева, към настоящия момент оценявам като по-скоро наивно и трудно приложимо. Проблемът отново е свързан със западната практика на транскрибиране, където имена като *Sālim* и *Ḥākim* по правило се изписват като *Salem* и *Hakem*. Колегата Райжекова е абсолютно права, че сме изправени пред прякото влияние на „английската транскрипция“ (2015: 63), но както вече имах възможност да заявя, арабоезичният човек не е длъжен да прави разлика между /*i*/ и /*e*/. От друга страна е несъмнено, че

дългата гласна поема ударението върху себе си, в резултат на което кратката гласна във втората сричка би могла субективно да се възприема и като малко по-задна от /*i*/. Във всички случаи, макар и видоизменена, горепосочената опозиция е налице и при*Salem* – *Салем*: *Salim* – *Салим*; *Hakem* – *Хакем*: *Hakim* – *Хаким* и т.н.

Ударението и квантитетът на вокалите са съставни части и на друга опозиция: *'Amdjad*: *'Amdjād*;*'Amal*: ***'Ā*** *māl* и др. В българската транскрипция не сме в състояние да предадем дължината на гласната, но можем все пак да укажем върху свързаното с нея ударение, т.е. да изговаряме *À*м*дж*ад (за *'Amdjad*) и *Амджàд* (за *'Amdjād*); *À*мал (за *'Amal*) и *Амàл* (за *'Āmāl*) [35]. Това би било, разбира се, възможно, единствено когато транскрибираме директно от арабски и транскрибиращият е добре подготвен арабист.

Що се отнася до последователното свързване на гласни с гласни, изрично трябва да се подчертае, че в арабския книжовен език такива звукосъчетания са изключени. Ако за българския е рядкост струпването на две гласни в една сричка, то на сричкова граница това е напълно нормално – *бо**е**н*, *стр**у**и*, *бл**е**е* и др. За арабския език обаче и двата случая са недопустими – гласните се свързват със съгласни, но никога не се свързват помежду си. Ето защо когато в западни транскрипции е налице такова струпване, то ще отразява съчетаването на гласни и полугласни или на гласни и ларингални съгласни (/'/ или /'/) в изходния език. Транскрипционното звукосъчетание /*au*/ напр. – освен за случаите, които бяха разисквани – би могло да е представително за *R**a** **'ū** f* – *R**au**f* – *Р**ау**ф*; /*aa*/ – за *Zawb**a** **'** **a*** – *Zaub**aa*** – *Заубаа*; /*ia*/ – за *R**i** **'ā*** *b* – *R**ia**b* – *Р**иа**б*.

Проблем представлява според мен звукосъчетанието /*ai*/ в тези транскрипции. От една страна, /*ai*/ може да отразява /***ā' i*** / като в *Ḳ* ***ā' i*** *d* – *Q**ai**d* или *R* ***ā' i*** *d* – *R**ai**d*; а дори и /***a 'ī*** / като в *S**a** **'ī*** *d* – *S**ai**d*. А от друга страна може да е сигнал за /***ey*** / като в *Z**ay**n* – *Z**ai**n* или *S**ay**f* – *S**ai**f*, за които предложих на български да се транскрибират съответно като *З**ей**н* и *С**ей**ф*. Успокоително е все пак, че *Ḳ* ***ā' i*** *d* и *R* ***ā' i*** *d* по-често се изписват като *Q**ae**d* и *R**ae**d*, а *S**a** **'ī*** *d* – понякога и като *S**aee**d*. Да не говорим за това, че *Z**ay**n* и *S**ay**f*, освен като *Z**ai**n* и *S**ai**f*, се транскрибират системно по още три начина: срв. *Z**ay**n*, *Z**ey**n*, *Z**ei**n* и *S**ay**f*, *S**ey**f*, *S**ei**f*. С оглед на всичко това предлагам, когато /***ai*** / е в състава на четирибуквени имена като втори и трети компонент, имена като *Q**ai**d*, *R**ai**d*, *S**ai**d* и т.н., да се транскрибира на български като /***au*** /, т.е. *К**аи**д*, *Р**аи**д*, *С**аи**д*. А когато е в състава на имена с повече от четири букви като *Hus**ai**n*, *Huz**ai**m*, *Hudh**ai**fa* и др., да се предава като /***ей*** /, сиреч *Хус**ей**н*, *Хуз**ей**м*, *Хуз**ей**фа* и др.

Съвсем последен щрих към морфонологичния аспект е проблемът с изписването на определителния член. В арабския език тази морфема е като

своеобразен префикс, който се реализира в многобройни варианти. Намирам за удачно основният ѝ вариант да се разглежда като /*l*/. Но тъй като, бидейки съгласна, /*l*/ не може просто да се прилепи към първата съгласна от името, тя или образува сричка със съгласната и гласната от предишната дума в контекста, или – ако се намира в постпаузална форма и изречението започва с нея – образува сричка с нарочно конструираното за целта звукосъчетание /*'a*/. Така стигаме до конвенционалната представа за арабския определителен член, а именно до аломорфа /*'al*/, най-често транскрибиран като /*al*/, а понякога субективно – и като /*el*/. За мнозина определителният член се свежда до един от тези два аломорфа, като той или се поставя пред името и редом до него, или се прибавя към него без или посредством дефис, изписван с главна или с малка буква. Много важно е обаче да се отбележи, че свързвайки се с определяното име, /*l*/ претърпява промени, като се наглася към началната именна съгласна. Ако последната не е предноезична, т.е. ако е лабиална (/*b*/, /*m*/, /*f*/), палатална (/*dj*/), веларна (/*k*/), увуларна (/*kh*/, /*gh*/, /*ḳ*/) или ларингална (/*'*/, /*'*/, /*ḥ*/, /*h*/), /*l*/ запазва мястото и начина си на учленение, напр. *'Al-Ḥusayn – Ал-Хусейн*, *'Al-Baḳīr – Ал-Бакийр*. Но ако тази начална съгласна е предноезична, т.е. ако е една от /*t*/, /*d*/, /*s*/, /*z*/, /*n*/, /*r*/, /*sh*/, /*ṭ*/, /*ḍ*/, /*ṣ*/, /*ẓ*/, тогава вече /*l*/ се асим илира в съответната предноезична съгласна, напр. *'**Al**- **R** āwī – **Ap-Р**ави*, *'**Al - Z** ubayr – **Аз-З**убейр*, *'**Al - Ṭ** ufayl – **Am-Т**уфейл*. Съгласен съм с проф. Самсарева относно необходимостта от използване на дефис (1983: 153), както и с колегата Райжекова, че е добре и определителният член да е с главна буква (2015: 63).

Ала както многократно бе посочвано, транскрипционните практики за отразяване на определителния член са твърде разнообразни. Настоящите препоръки биха били приложими само при непосредствено транскрибиране от арабски. Същото важи и за проблема с изписването на съставните имена, който вече е редно да бъде разгледан в по-различен аспект.

В. От морфо-синтактично гледище съставните арабски имена представляват същински родителни словосъчетания. *SirādjuD-Dīni* напр. означава „*Светилникът на Религията* “. Ако се изхожда от този негов морфо-синтактичен статут, би следвало да бъде транскрибирано разделно – *Сирадж Ад-Дийн*. Но доколкото и в самото арабоезично общество такива имена по-често биват възприемани като поне частично идиоматизирани и/ или деграматикализирани, приемам за оправдано слятото им транскрибиране да е пръв, приоритетен избор (Райжекова: 2015: 63). Поради това на свой ред също препоръчвам *SayfuD-Dīni* да се изписва като *Сейфуддийн* вместо като *Сейф Ад-Дийн*, или *SayfuL-'Islāmi* като *Сейфулислям* вместо като *Сейф Ал-Ислям*.

Официалната западна транскрипция на имената, разбира се, е задължителна, дори и да е „грешна“. *Abdel-Samad*, да речем, е известен германско-египетски политолог, който живее в Германия само от около двадесетина години. Транскрибирано коректно, името му би следвало да изглежда като *AbdAs-Samad* или *Abdussamad*, но това не ни дава основание да го изписваме на български и другояче освен като *Абдел-Самад*.

В крайна сметка, за да се опитаме да внесем известен порядък в тези многобройни наблюдения, предложения и препоръки, е нужно да се направи нещо и за по-цялостното им осмисляне. За тази цел си позволявам да добавя и един кратък параграф, посветен на общите транскрипционни правила – такива, каквито ги откриваме в специализираната българоезична литература, в която са били обсъждани проблемите на транскрибирането от арабски.

Принципи на транскрибиране

Вече стана дума за това, че подходите на Недков и Самсарева са различни. До като Самсарева очевидно държи на принципа транскрипцията да отразява книжовния език, тюркологът Недков се ръководи от разбирането, че трябва да се дава израз на живия „съвременен изговор“ (1974: 355). Макар да не смятам, че двете постановки се изключват взаимно по отношение на поддаващия се на актуален анализ арабски език, на практика те нерядко водят до противоречиви резултати. А това се дължи на факта, че обектите им на изследване не съвпадат. като арабист се чувствам длъжен да подкрепя позицията на Самсарева, но не поради тясно професионална солидарност, а воден от убеждението, че собствените имена трябва да бъдат разглеждани в контекста на общественозначимата публична сфера, извън която те губят статута си на официални названия, представителни за езика като социално ориентиран механизъм. Би било със сигурност неадекватно, ако нечия личност бива визирана не чрез книжовното ***Hus*** *eyn* – ***Хус****ейн*, а чрез диалектното ***Hs*** *eyn* – ***Хс****ейн*, не чрез ***Sal*** *eem* – ***Сал****ийм*, а чрез ***Sl*** *eem* – ***Сл****ийм*, да не говорим *за* ***’Āsim – A*** *sim* –***А****сим* (което е диалектен вариант на ***Ḳ ā*** *sim*) вместо ***Qa*** *sim* (***Qa*** *sem*) – ***Ка*** *сим* (***Ка*** *сем*). Едновременно с това обаче трябва да отчитаме и регионалните варианти при книжовните форми на арабските собствени имена, като се съобразяваме факта, че в Египет напр. – както споменава и Самсарева (1983: 150) – ***Дж*** *амал* функционира като ***Га*** *мал*, а *Ма****дж****ид* (*Ма****дж****ед*) като *Ма****г****ид* (*Ма****г****ед*), до като в района на Алжир и Мароко, ***Идр*** *ис* е ***Др*** *ис*, а ***Ибр*** *ахим* – ***Бр*** *ахим*.

Ето защо нееднократно споменавах, че основен ориентир при транскрибирането е арабският книжовен език. Такъв е и **първият принцип**,

който намирам за необходимо да бъде изведен, а именно – че трябва **да се транскрибира на основата на съвременния арабски книжовенезик**.

Различните препоръки на Самсарева и Недков ни поставят и пред друга значима дилема: дали да съблюдаваме фонологичния или фонетичния аспект в езика, от който транскрибираме? С други думи, да отразяваме онова, което би следвало да бъде мислено от носителя на арабския език в чисто звуков план, или онова, което той реално изговаря? Когато преподавам арабски, се старая да мотивирам студентите да „мислят“ звуковете, но когато превеждам от арабски, ясно осъзнавам, че трябва да предоставям разбираеми, мислими на езика ни конструкции. Необходимостта ни задължава да правим това, до като осъществяваме трансфери на всяка едно езиково ниво, включително и на фонологичното. Защото ако /*e*/ е алофон в арабския книжовен език, то в българския тя е фонема, която е в контрастивна дистрибуция с /*a*/. И след като отношенията между /*a*/ и /*e*/ в арабския са коренно различни в българския, то фонологичният превод в случая би бил подвеждащ и непосилен за разбиране освен за тясно проф илирания специалист.

По тази причина си позволявам да изведа и **втория принцип**, който би трябвало да гласи, че при транскрибирането е необходимо **да се съблюдава фонетичният аспект**. Впрочем последователното прилагане на този принцип ни задължава да транскрибираме предпоставения определителен член във всичките му възможни варианти – *ал-*, но също така, *ат-*, *ад-*, *аз-*, *ас-* и т.н.

Така стигаме и до момента, в който би изглеждало, надявам се, оправдано да се направят и някои обобщения. Последните бих разделил на: **предложения и препоръки**. **Предложенията** се отнасят до транскрибирането с помощта на западна транскрипция, а **препоръките** до транскрибирането на собствени имена непосредствено от арабски.

Предложения и препоръки

При транскрибиране на основата на западна транскрипция:

– Да се възприеме предложението на доц. Пашова /*la*/ и /*lu*/ да се транскрибират съответно като /*ля*/ и /*лю*/ на български.

– Да се възприеме предложението на проф. Самсарева и проф. Недков /*th*/ и /*dh*/ да се транскрибират съответно като /*с*/ и /*з*/.

– Да се спазва традицията /*gh*/ да се транскрибира като /*г*/, а /*kh*/ като /*х*/.

– /*q*/ неизменно да се транскрибира като /*к*/.

– Когато полугласната /*w*/ е в началото на име – в рамките на /*wa*/ или /*wi*/ – да се транскрибира като /*y*/. Когато като част от звукосъчетанието /*aw*/ завършва сричката и след нея се появяват съгласна и гласна, също да се

изписва и изговаря като /*у*/. Във всички останали случаи намирам за по-целесъобразно да се транскрибира като /*в*/.

– /*уа*/ и /*уи*/ да се транскрибират като /*я*/ и /*ю*/, а /*уі*/ или /*уе*/ – съответно като /*и*/ или /*е*/.

– Струпване на две идентични съгласни в краесловието да се транскрибира само с една съгласна, напр. като *Hurr – Хур*, *Durr –Дур* и т.н.

– При струпване на две съгласни в краесловието, втората от които е сонорна (/*л*/, /*м*/, /*р*/, /*н*/), а първата звучна или беззвучна, да се транскрибират с /*ъ*/ помежду им. напр. *Ba**dr*** като *Ба**дър***, *Ba**kr*** като *Ба**кър***, *Na**sr*** като *На**сър*** и т.н.

– При непридобили гражданственост у нас арабски имена, които се изписват в средисловието си с две идентични съгласни, този консонантен квантитет да се предава и в транскрипцията. напр. *Ba**nn**a – Ба**нн**а*, *Ra**mm**ah – Ра**мм**ах*, *Sa**mm**ak – Са**мм**ак* и т.н.

– При четирибуквени имена, в които вторият и третият елемент се равняват на звукосъчетанието /*ai*/, същото да се транскрибира на български като /*au*/. напр. ***Qai**d – Ка**и**д*, ***Rai**d – Ра**и**д*, ***Sai**d – Са**и**д* и т.н. Когато /*ai*/ или /*ay*/ е в началословието, да се изписва като /*ай*/, напр. ***Ai** sar* (или ***Ay** sar*) – ***Ай** сар*, ***Ay** ham – **Ай** хам* и др. Във всички останали случаи /*ay*/, /*ai*/, /*ey*/ или /*ei*/ да се транскрибират неизменно като /*ей*/.

– /*ee*/ да се транскрибира винаги като /*ий*/.

При транскрибиране непосредствено от арабски:

– Ако съгласната /س/ – /*s*/ не е удвоена, да не се транскрибира като */*cc*/ по подобие на някои западни транскрипции.

– Асимилативното въздействие на пресираните съгласни върху гласните да се игнорира при транскрибирането на български език.

– Когато ларингална пресирана съгласна /ع/ – /‘/ се намира след гласна – в средата или в края на думата – и след нея няма друга гласна, компенсаторно се предава с /*а*/. напр. *Dj**a‘** far –Дж**аа**фар*, ***Ra‘** d – Р**аа**д* и др.

– Когато две арабски имена се различават само по дължината на свои (те) гласни, това да се отрази в транскрипцията посредством ударението, привличано от дългите гласни.

– Определителният член да се изписва винаги с главна буква, да се отделя с дефис от членуваното име и да се транскрибира в съответствие с комбинаторния си вариант, т.е. като *ал-*, *ат-*, *ад-*, *аз* и т.н.

– Съставните имена да се изписват преимуществено като слети.

Доколкото тези предложения и препоръки се основават на анализа на арабската и българската езикови системи, те би следвало да се прилагат единствено към актуални арабски имена, независимо от вида на етимологично

аргументирания им произход. Използването им спрямо неарабски в синхронен план, но арабски по произход имена би могло в редица случаи да води до коректни в крайна сметка резултати; в други случаи обаче резултатът може да се окаже подвеждащ.

Това изследване беше проведено със стремеж към цялостност и изчерпателност. В този смисъл резултатите от него трябва да са използваеми по отношение на всички или почти всички арабски собствени имена. Но това не омаловажава ролята на специалиста арабист, който единствен би могъл в конкретен случай да транскрибира адекватно рядко срещано собствено име, което по една ил и друга причина се е оказало извън обсега на гореизложените предложения и препоръки.

Бележки

1 Вж. напр. *Свещен* ***КОРАН***/ Прев. от арабския оригинал проф. Цветан Теофанов.

2 Вж. Мухаммад Хусайн Табатабаи 2013: *Шиизъм*/ Прев. от англ. ез. Александър Веселинов – Шамсуддин.

3 Към настоящия момент арабският език е официален в 22 арабски страни, сред които са и Сомалия, Джибути и Коморските острови – три страни, в които той се ползва със статута на официален език и се изучава като такъв, макар в действителност да не е първият език на голяма част от населението.

4 В арабистиката теоретичните основи на това понятие се свързват най-вече с името на Фъргюсън (вж. 1996: 25 – 38).

5 За повече подробности по този въпрос вж. Кестнер 1981: 33 – 95.

6 Това бе подчертано в доклада на доц. д-р Цветомира Пашова, изнесен по време на кръглата маса „Българска транскрипция на антропоними и топоними от азиатски и африкански езици“, състояла се на 18.05.2018 г. в София.

7 Името на политическа партия с ф илиали в Сирия и в Ирак.

8 Срещащо се и у нас ислямско арабско лично име.

9 Курортен град в Египет, който на запад е по известен като *Hurghada – Хургада*.

10 Град в Мароко.

11 Недков е на мнение, че традицията ни да транскрибираме /*gh*/ като /*г*/ се е формирала под влияние на османотурската традиция спрямо арабските имена (1974: 358).

12 Срв. с *Мюмюн*, което е навлязло у нас от османотурския.

13 За повече подробности по този въпрос вж. Кестнер 1981: 33 – 36.

14 Понякога /*ẓ*/ не без основания се интерпретира като пресиран корелат на /*dh*/, а не на /*z*/ – вж. Самсарева 1983: 143.

15 Недков е използвал същия пример, но той очевидно смята, че и на арабски името е **Yahiya*, ане *Yahya* (Недков: 1974: 360).

16 По-различен би бил примерът с алжирско-мароканското собствено име *Driss*. От една страна, то подобно на *Брахим*, е западноарабският вариант на *Идрис* (*'Idrīs – Idris*), а от друга, /*ss*/ в случая не е указание за съблюдаване дължината на съгласната, а гаранция, че

/*s*/ няма да бъде интерпретирана като /*z*/. Затова на български *Driss* също би следвало да се транскрибира като *Дрис*.

17 Преди време попаднах на така транскрибирано на български език арабско собствено име, което днес, за съжаление, не мога да възстановя по памет, за да го посоча като отрицателен пример.

18 Кестнер смята, че с учленяването на последната съгласна се реализира сричка (1981: 108), а според мен оптималните възможности са други две: или с малък отвор (шва) между тези две съгласни, или със същия отвор – гласна след последната съгласна.

19 у нас*Насър* се свързва най-вече с името на *Гамал Абдуннасир* (*Абд Ан-Насир*) – легендарен президент на Египет, починал през 1970 г. Но в случая става дума за съвършено различно име. *Насър* е българска транскрипция на *Naṣrun* „*Помощ* “, до като *'AbduN-Nāṣir* означава „*Раб на Помагащия* “ и в това композитно име *Nāṣir* „*Помагащ* “ е едно от имената на Аллах. Мисля, че да се транскрибира *Nāṣir* като *Насър*, е коректно, защото /*ṣ*/ действително оказва силно асим илиращо въздействие върху /*i*/. При все това продължавам да смятам, че в съвременната динамична обстановка да се съблюдава при транскрипцията и асимилативното въздействие на пресираните съгласни, би било проява на ненужна хиперкоректност.

20 В нашия език то по-често се среща като *Джабар*, което също е приемлив вариант.

21 Това име също не е ново за езика ни, макар и под влияние на съвременния турски.

22 Забелязва се, чепроф. Владимир Чуков си служи в изследванията си с подобна транскрипция. Същата откриваме и в текстовете на някои очевидно повлияни от него журналисти. Не мога да се съглася докрай с устно изразеното мнение на д-р В. Тодорова-Маринова, според което – ако правилно съм я разбрал – /ъ/ неизменно привлича ударението върху съдържащата я сричка. Така е напр. в *ба**къ**р*, *са**тъ**р* и др., но не и в ***све** тъл*, **ве**дър, ***Пе** тър*, *социа**ли**зъм* и т.н. (А становището ѝ бе изразено по време на кръглата маса „Българска транскрипция на антропоними и топоними от азиатски и африкански езици“, състояла се на 18.05.2018 г. в София).

23 Единствено според германския арабист Волфдитрих Фишер, при имена като *mādda* „материя“ втората сричка по изключение започва с двусъгласно начало, т.е. като **mā-dda* (вж. Фишер 1967: 62). До като анализът ми води до извода, че сричкоделението и тук протича по по-предсказуем и системен за арабския език начин, а именно като *mād-da*.

24 Ако на арабски *fataḥa* означава „отварям“, то *fattaḥa* ще е „отварям многократно или нашироко“. Това ще рече, че разликата между *fataḥa* и *fattaḥa* се постига с „удвояването“ на /*t*/, т.е. с фонологичното добавяне на още едно /*t*/. А име като *Fattāḥ* – *Фаттах* е ако не изводимо, то поне изцяло съпоставимо с глаголната словоформа *fattaḥa*. Ето защо си позволявам убедено да твърдя, че консонантният квантитет в арабския език е неизменно свързан с морфемна граница – специфична, но морфемна. Друга възможна илюстрация биха били имена с определителен член. Тук морфемната граница е още по-забележима: *Аз-**З**аркауи*, *Аз-**З**убейр* и др.

25 Примерите заимствани от: Станков 2002: 44.

26 Пак там.

27 Това допускане бе изразено от д-р В. Тодорова-Маринова по време на вече споменаваната кръгла маса. Принципното ѝ становище обаче бе в полза на тезата за отразяване на консонантния квантитет.

28 Столицата на Йордания.

29 Фамилното име на бивш либийски лидер.

30 Така се е казвал десетият по ред халиф от династията на Абасидите, управлявал от 847 до 861 г. от н.е.

31 Това име е вероятно по-известно като *Jauhar* или дори като *Johar*, но в тези негови варианти то, струва ми се, не се отнася пряко до арабския език.

32 В днешно време така изписано *Firdaws* като че ли се среща най-често в рускоезични текстове.

33 Възможно е вместо *Aimen* или *Ayman*, да срещнем *Eiman*, но то по-скоро ще се окаже неарабско име, макар и от арабски произход.

34 Не мога да не се съглася с покойния проф. Амброс, че бифонемното интерпретиране на /*ā*/ не е така непосредствено изводимо от употребата ȉ в книжовния език, какъвто иначе е случаят с /*ī*/ и /*ū*/ (1973: 103).

35 Тук и двете са с дълга гласна, но втората, ударената сричка е все пак по-дълга, тъй като тя е съставена не само от съгласна и дълга гласна, а и от още една съгласна.

Цитирана литература

Амброс 1973 Ambros, Arne A. Die morphologische Funktion des Systems der Vokalqualitäten im Althocharabischen. – In: *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, vol. 65/66 (1973/74), Department of Oriental Studies, University of Vienna, pp. 77 – 150.

Андрейчин 1974: Андрейчин, Любомир. Основни положения при изговора и транскрипцията на чужди собствени имена в българския език. – В: *Изговор и транскрипция на чужди имена в българския език*. София: Наука и изкуство, 1974.

Кестнер 1981: Kästner, Hartmut. *Phonetik und Phonologiedes Modernen Hocharabisch*, Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1981.

Табатабаи 2013: Табатабаи, Мухаммад Хусайн.*Шиизъм* / прев. от англ. ез. Александър Веселинов – Шамсуддин. София: Изток –Запад, 2013.

Недков 1963: Недков, Борис. За правилно писане на арабските имена – лични и географски. – В: *Български език*, XIII, 1963, кн. 2.

Недков 1974: Недков, Борис. Арабски имена. – В: *Изговор и транскрипция на чужди имена в българския език*. София: Наука и изкуство, 1974..

Райжекова 2015: Райжекова, Веселина. Транскрипция и транслитерация на арабските имена на български: „Хай Ибн Якзан“ от Ибн Туфайл и „Скъперниците“ на Ал-Джахиз и преводът на реалиите в техните текстове. – В: *Проблеми на преводите на ислямска литература на български език: Сборник с доклади от Научна конференция, СУ Св. „Кл. Охридски“, 22 ноември 2014 г. / Състав*. Ариф Абдуллах..София: Висш ислямски институт 2015. – (Образование и наука)

Станков 2002: Принципи и правила на правописа и пунктуацията в българския език. – В:*Нов правописен речник на българския език* / Отг. ред. Валентин Станков. София: Хейзъл, 2002.

Самсарева 1983: Самсарева, Пенка. Някои въпроси на транскрибирането от арабски език. – Във: *Филология*, 1983, 12 – 13, с. 139 – 154.

Свещен ***КОРАН***/ Ред., прев. (от арабския оригинал, четвърта редакция) проф. Цветан Теофанов. [2. изд.]. София: КК Труд, 2008.

Тилков, Бояджиев 1990: Тилков, Димитър и Тодор Бояджиев. *Българска фонетика*. София: Наука и изкуство, 1990.

Фишер 1967: Fischer, Wolfdietrich. Silbenstruktur und Vokalismus im Arabischen“. – In: *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*.Vol. 117, No. 1, S. 30 – 77.

Фъргюсън 1996: Ferguson, A. Charles. *Sociolinguistic Perspectives: Papers on Language in Society, 1959 –1994*. NewYork – Oxford: Oxford Univ. Press, 1996.

За автора

Д-р Иван Дюлгеров е асистент в катедра „Арабистика и семитология“ на ЦИЕК към ФКНФ. Преподава практическа арабска граматика, фонетика и лексикология. Научно-изследователските му интереси са в областта на арабското езикознание и лексикално-семантичната система на Корана.

e-mail: dylgerov@hotmail.com

Публикации в списание МАНАС:

Дюлгеров, Иван. Коранът за изучаването на религията. – Във: *Манас: Сетива и сетивност*, Том 2, 2, 2015.

Дюлгеров, Иван. Към проблема за значението на кораничната лексема *’Ал-Ḳур’āну* (Коранът). – Във: *Манас: Изток–Запад: езици, култури, общества*, Том 3, 1, 2017.